

Myyttinen Matti myy

Matti Nykänen ja Mervi Tapola-Nykänen vihittiin Jyväskylässä heinäkuun 12. päivänä 2004. Häämatkan he tekivät Lappiin. Elokuun lopussa keikkaputken uuvuttama pariskunta vetäytyi kesämökille lepäämään. Loma katkesi kuitenkin nopeasti, sillä elokuun 26. päivänä iltapäivälehdet kertoivat Nykäsen puukot-taneen tuttua tamperelaismiestä mökillä. Puukotusta käsiteltiin lokakuun 27. päivänä oikeudessa, jossa Nykänen tuomittiin kahden vuoden ja kahden kuu-kauden vankeuteen törkeästä pahoinpitelystä.

Viihde- ja iltapäivälehdet seurasivat kesän ja syksyn tapahtumia tiiviisti. Puukotus nousi uutiseksi myös päivälehdissä. Olemme tarkastelleet 7 päivää -lehden ja Iltalehden artikkeleita Nykästen häistä ja puukotuksesta. Viimeinen aineistossamme mukana oleva artikkeli julkaistiin Iltalehdessä 4. marraskuuta.

Viihde- ja iltapäivälehtien Matti-journalismi tuo mieleen tosi-tv:n, joka kuvaa todellisuuden tapahtumia kamera olkapäällä vaappuen. Perinteisen tosi-tv:n katsoja jahtaa rikollista poliisipartion mukana tai osallistuu tähden arkeen näkymättömänä perheenjäsenenä. Oman lajinsa muodostavat taviksesta tähdeksi -tyyppiset ohjelmat, joissa esiintyvät, kisailevat ja visailevat tavalliset kansalaiset.

Yhtenä tosi-tv:n alalajina voi pitää myös journalismia, joka tarkkailee julki-suuden henkilöiden elämää säännöllisesti, huolehtii lavasteista ja vastaa juonen kirjoittamisesta. Tosi-tv:n elementtejä löytyy siis lehtienkin sivuilta, mutta onko julkikkusen elämän realisointi ongelmatonta, vaikka pääesiintyjä suostuu itse rooliinsa? Entä mitä merkitsee se, että 7 päivää -lehden ja Iltalehden välinen kilpailu saa suuren osan kyseisten lehtien artikkeleissa?

Suuria seikkailijoita ja isoveljiä

Tosi-tv:llä ja viihdelehtien journalismilla on keskenään samankaltaisia piirtei-tä. Iltapäivälehdet ja viihdelehtiset viikkolehdet käyttävät jutuissaan tosi-tv:n keinoja, tuovat jutuissa esille lehtien välisen kilpailun ja käyttävät kauppa-

tavarana julkisuuden henkilöä. Lehdet kertovat Matin ja Mervin elämästä fiktion keinoin. On vaikea nähdä, että juttujen taustalla on eläviä ihmisiä ja heidän todellisia tekojaan.

7 päivää -lehti rakentaa Nykästen häistä speaktaakkelin ja tuo avoimesti esiin osuutensa hääjärjestelyissä. Toimittaja on yksi tarinan henkilöistä. Yhdessä kuvasa jutun kirjoittaja pitää pystyssä mäkisuksista rakennettua hääporttia ja harhauttaa toisessa muita medioita vale-Mattina. Häälomasta kertovassa Seiska-jutussa Nykäsellä on puolestaan yllään samanlaiset urheilutakit, joissa on iso Seiskan logo rinnassa. Nykäsellä on menossa oma Suuri Seikkailu, jonka osallistujat esiintyvät yhdenmukaisissa sponsoreiden tarjoamissa vaatteissa. Valokuvat vahvistavat tunnetta siitä, että lukija seuraa Matin ja Mervin elämää kuva kualta.

Ennalta laaditun käsikirjoituksen merkitys korostuu etenkin jutussa, jossa häälomana viimeisenä päivänä joulupukki ilmestyy paikalle. Kokonainen juttu on rakennettu tämän järjestetyn tapahtuman varaan. Valokuvassa Nykänen ja joulupukki kävelevät rinnakkain, ja kuvateksti kertoo: ”Joulupukista ja Matti Nykäsestä voi todeta vain, että siinä on kaksi elävää perussuomalaista legenda.” Joulupukin rinnalla Matistakin tulee ikään kuin satuolento. Myös valokuviiin lisätyt puhekuplat luovat vaikutelman Matista ja Mervistä sarjakuvahahmoina, jotka lehti kerta kerran jälkeen asettaa uusiin ihmeellisiin tilanteisiin, ja joiden suuhun toimittaja kirjoittaa valmiit lauseet.

Tärkeä osa tosi-tv:tä on rakentaa tilanteita, joissa ihmisten tunteet tulevat voimakkaasti esille. Tosi-tv:n peruskauraa ovat lähikuvat itkevistä ihmisistä. Matin tarinassa tällainen kohta on esimerkiksi papin hääpuhe, jonka aikana Matti alkaa itkeä ja saa bestmaniltaan nenäliinan. Nykäsen vankilassaolo jatkaa draamaa. Puukotus on kuin mikä tahansa muu käänne tarinassa, eikä Seiska epäröi jatkaa Matti-kertomusta samalla tavalla kuin ennen. Pidätyksen jälkeen siirrytään tekemään tosi-tv:tä siitä, millaista Nykäsen elämä on vankilassa. Myös vankilassa kerronta keskittyy vahvasti Matin tunteisiin ja sielunmaiseen. Matti kertoo: ”Olen nöyryntynyt mies.” Jälleen kerrotaan kyynelistä, jotka Matti vuodattaa tavatessaan ”luottotoimittajansa” vankilassa.

Seiskan Nykäsestä kertovissa jutuissa tavallisista asioista tulee erikoisia. Myös tämä on tosi-tv:n perusidea. Seiskan hääartikkeleissa hehkutetaan saunomista, kaljan juomista ja uimahyppyjen hyppimistä järveen. Matin vankilaan pyytämät tavalliset tavarat, kuten kalsarit, radio ja Aku Ankan taskukirjat, esitetään kuin ne olisivat ”survival kit”. Tosi-tv:n hengessä Matin on tultava näillä tavaroilla toimeen vankilassa.

Iltalehti kertoo, tai ainakin haluaisi kertoa, tarinaa Matista ja Mervistä samaan tapaan kuin Seiska. Kun Matti ja Mervi laskeutuvat vihkimisen jälkeen

alas Laajavuoren mäkihyppytornista, Iltalehden toimittaja ojentaa hääparille kukkapuskan ja kuvaaja kuvaa tapahtuman. Näin myös Iltalehden toimittajasta ja kuvaajasta tulee samalla niin tarinan rakentajia kuin sen esiintyjäkin.

Tästä huolimatta Iltalehden jutuissa on vähemmän tosi-tv:n piirteitä kuin Seiskan jutuissa. Iltalehti pääsee harvoin seuraamaan Mattia ja Merviä lähietäisyydeltä. Iltalehden uutisointi muistuttaakin paikoin tavanomaista uutisjournalismia: ”Matti, Mervi ja Samurai-bändi nousevat tänään Hotelli Pellonhovin lavalle, perjantaina on vuorossa Posio. Mäkisankari rokkaa syntymäpäivänään lauantaina Tornion Umpitunnelissa Tornionjoen rannalla.” Seiskan jutuista tällainen toteava, etäinen tyyli puuttuu lähes kokonaan. Niissä ollaan koko ajan intiimisti lähietäisyydellä, ja laajan kokonaiskuvan luominen on toissijaista. Seiska kertoo, mitä Matti ja Mervi tekevät ja miltä heistä tuntuu juuri nyt.

Iltalehtikään ei tyydy pelkkään tavanomaiseen uutisjournalismiin. Kun Matti pidätetään epäiltynä puukotuksesta, eikä Iltalehti pääse jututtamaan Mattia, rakentaa lehti juttunsa muiden haastateltavien varaan: ”Matin syöksykierre paheni viime aikoina” (manageri), ”Matti on kävelevä atomipommi” (liikemies), ”Matin paikka on vankimielisairaala” (anoppi). Managerin, liikemiehen ja anopin lisäksi puheenvuoron saavat niin entinen valmentaja, entinen mäkihyppykaveri, olympiakomitean pääsihteeri kuin saksalainen ihailijakin. Iltalehden jutuissa monet eri henkilöt arvioivat Mattia kuin tilittäisivät tuntojaan tosi-tv-ohjelma ”Big Brotherin” videohuoneessa, jonne ohjelman kilpailijat voivat yksi kerrallaan sulkeutua puhumaan muista kilpailun osanottajista.

Tosi-tv:stä lainatut toimintaperiaatteet uudistavat myös lukijan roolin. Kun media paikantaa itsensä Matin auttajan rooliin, median toverillisesti puhuttelellemalle lukijalle jää luottoystävän rooli. Kiusaus hyväksyä luottotoimittaja-auttajan esittämä tulkinta sellaisenaan on suuri, koska suhteet kohteen, median ja lukijan välillä ovat intiimin läheiset. Matti, toimittaja ja lukija ovat kuin yhtä suurta perhettä. Kulussientakaiset järjestelyt alkavat vaikuttaa luonnollisilta ja jopa välttämättömiltä: kukapa ei perheenjäsenelle häitä järjestäisi. Samalla jää sivuseikaksi se tosiasia, että tapahtuma muuttuu tarinaksi vasta, kun toimittaja sen kirjoittaa. Tosi-tv ei salaa omaa panostaan tapahtumien järjestämisessä, mutta tapahtumien tulkinnan osuus peittyy aitousvaikutelman alle.

Harhautuksia Nykäs-pelissä

Seiskan ja Iltalehden välillä on selvä kilpailutilanne, eikä kumpikaan lehti pyri salaamaan kilpailuasetelman olemassaoloa. Erityisen selvästi tämä tulee esil-

le Nykästen hääuutisoinnissa. Kertoessaan viikolla 29 ilmestyneessä Seiskassa häistä Matin ”luottotoimittaja ja läheinen ystävä” Kai Merilä kirjoittaa pitkästi siitä, kuinka Seiska ja hääpari harhauttivat yhteisellä sopimuksella iltapäivälehtiä. Seiska on selvästi ylpeä onnistuttuaan pitämään muut lehdet poissa Matin ja Mervin häistä.

Iltalehtikään ei peittele kilpajuoksua. Kun Seiskassa tuodaan esille heidän omien toimittajiensa laatima harhautusoperaatio, kerrotaan hääpäivän jälkeisessä Iltalehdessä siitä, kuinka heidän kuvaajansa oli lopulta ovelampi kuin ”hää suunnitelleen viikkolehden toimittajat” ja onnistui selvittämään todellisen hääpaikan. Matti ja Mervi -uutisoinnissaan Seiska ja iltapäivälehdet sekä niiden toimittajat näyttävät olevan eräänlaisessa viha-rakkaus-suhteessa, jossa tuodaan näyttävästi esille omat onnistumiset ja kilpailevien lehtien epäonnistumiset. Koska viittaukset toisten lehtien tekemisiin eivät rajoitu pelkkään hääuutisointiin, ei kyse ole mistään yksittäisestä tapauksesta. Etenkin Seiskassa viitataan iltapäivälehtiin useissa numeroissa. Myöskään Iltalehdessä ei malteta olla mainitsematta sellaisia seikkoja kuin, että hääit olivat ”viikkolehden järjestämät” tai että Matin ja Mervin häälomalle seurasi mukaan ”kaikki viulut maksavan 7 päivää -lehden kuvaaja vaimoineen”. Kilpailusta kertominen tuonee juttuihin lisää draaman tuntua ja vahvistaa ajatusta Matista tärkeänä, jopa myyttisenä hahmona.

Sekä hää- että puukotusjutuissa tulee esille Seiskan halu pitää Matti yksityisomaisuutenaan. Iltapäivälehdet joutuvat tyytymään lähinnä toisen käden kommentteihin. Iltalehdessä on kymmeniä juttuja Matin vangitsemisesta ja oikeudenkäynnistä, mutta Matin omia kommentteja ei lehti ollut ainakaan marraskuun neljänteen päivään mennessä onnistunut saamaan. Sen sijaan Seiska oli samalla ajanjaksolla käynyt tapaamassa Mattia vankilassa kolme kertaa ja lisäksi kerran saattanut Mervin vankilaan. Vankilajutut Seiska on uutisoinut otsikoissa, ingresseissä ja älähdyksissä tyyliin: ”Matin haastattelu vain Seiskassa”, ”Matti sai luvan yhteen puhelinsoittoon. Ex-mäkikotka pirautti pelokkaana luottotoimittajalleen Kai Merilälle”, ”Seiska tapasi ainoana mediana tutkintavanki Matti Nykäsen”.

Nykänen on siis Seiskan ja sen lukijoiden yksityisomaisuutta. Tämän puolen Seiska tuo esille ylpeillen ja sellaisessa valossa, että lehti toimii vain Nykäsen parasta ajatellen. Merilä korostaa lähes kaikissa jutuissaan omaa toverillista ja suojelevaa suhdettaan Mattiin. Esimerkiksi Nykäsen ja Merilän ensimmäisestä vankilatapaamisesta kertovassa jutussa nousee vahvasti esille nimenomaan Matin ja toimittajan läheinen ystävyysuhde. Merilä kirjoittaa Matin muun muassa todenneen seuraavaa: ”Onpa hienoa, että pääsit tulemaan. Tämä on tärkeä

asia minulle. Se, että tiedän sinun pysyvän ystävänäni siellä siviilissä, auttaa minua pysymään järjissäni täällä sisällä”, Matti lateli kyynelsilmin.” Seuraavassa kappaleessa toimittaja toteaa, että ”painotin, että ystävytemme säilyy aina ja ikuisesti.” Seiskan lukijoille pyritään luomaan mielikuva siitä, että paitsi Merilä myös koko Seiska-lehti on Matin sydänystävä – aina ja ikuisesti.

Vaikka Seiska haluaa pitää Matin omanaan, näyttää se toisaalta tarvitsevan iltapäivälehtien Nykäs-uutisia. Kun Iltalehti on pyytänyt puukotusjupakasta kommentteja Merviltä, tapauksen tutkinnanjohtajalta, puukotuksen uhrilta, syyttäjältä, keikkamanagerilta, keikkajärjestäjältä, Matin anopilta, Nykäsen entiseltä valmentajalta, käräjätuomarilta, Nykäsen vankilakaverilta ja lukuisilta muilta henkilöiltä, on Seiska voinut keskittyä lähes tyystin Mattiin ja Merviin. Seiska pystyykin pyörittämään omaa viihteellistä ”Matti Nykänen -show’taan” osittain sen ansiosta, että iltapäivälehdet hoitavat asiapitoisten tausta- ja uutisjuttujen tekemisen. Seiskan tehtävä on kertoa Matin elämästä siten, ettei illuusio toisaalta myyttisestä mutta toisaalta arkisesta koko kansan Matista häviä.

Hyväksikäytetyt?

Arkijärkisesti hyväksikäytöksi ymmärretään tilanne, jossa toinen hyötyy toisen kustannuksella. Nykästen tapauksessa tilanne on mutkikas: selvää on, että pariskunta hyötyy aineellisesti Seiskan jutuista, sillä lehti järjestää ainakin häät ja matkoja. Tästä hyvästä Seiska saa tehdä juttuja yksinoikeudella ja todennäköisesti myös kasvattaa levikkiään. Myös Iltalehti hyötyy päättymättömästä Nykäs-draamasta. Lööppiin saadaan aina tavaraa, kun innokkaita kommentoijia riittää.

Tässä ei sinänsä pitäisi olla ongelmaa, sillä jokaisella lienee oikeus tuoda elämänsä vapaaehtoisesti julkisuuteen ja kommentoida sitä. Julkisen Sanan Neuvosto on kuitenkin älähtänyt asiasta ja painottaa lausumassaan, että henkilöllä on yksityiselämän suoja ja ihmisarvo, vaikka henkilö itse tulisi julkisuuteen kertomaan asioistaan. Edelleen JSN huomauttaa, että ”median kanssa tekemisissä olevat eivät aina ymmärrä mihin kaikkeen he tulevat sitoutuneeksi. Ihmisen harkintakyky oman elämän ja sen tapahtumien julkistamisen suhteen saattaa olla alentunut - -”. (JSN lausuma 3420/L&04.) Toisin sanoen on kyse siitä, että median tulisi katsoa, kenet päästää julkisuuteen ja huolehtia tarkemmin portinvartijan roolistaan.

Selvää on, että monissa Matti-jutuissa yksityisyys on päätyntä kauppatavaksi, jota lisäksi mainostetaan yksinoikeudella. Keskeinen kysymys on, onko

Nykästen harkintakyky siinä määrin alentunut, etteivät he ymmärrä, mitä tekevät. Lehdet vastaavat kysymykseen ainakin jossain määrin itse:

”Masennuin, kun kuulin, että Martin tuomio voi olla jopa vuosia, ja siinä tuli itsetuhoisiakin ajatuksia. [Mervi Tapola-Nykänen]” (IL 15.10.04)

”Hän on ollut paljon lääkkeiden vaikutuksen alaisena. Olemme yhdessä käyneet läpi sitä, että häntä on käytetty hyväksi, väitti Nykänen oikeudessa. ... Olen ollut henkisesti hyvin väsynyt. [Matti Nykänen]” (IL 28.10.04)

”No niin, tervehdys... voi helkatin helkatti! Matti aloitti. Mies oli jo selvinnyt viinahuuruista, mutta nyt äänessä kuului pelko, jännitys ja armoton krapula.” (7 päivää 36/04)

”Mervi sammui kuin saunalyhty” (IL 28.10.04)

”Matti puhalsi lähes 4, Mervi yli 4 promillea!” (7 päivää 36/04)

Haastateltavat eivät ole koko ajan tolallaan. Ongelma kierretään kuitenkin näppärästi siten, että tekstissä annetaan kuva vapaaehtoisesta tilityksestä. Seiska antaa vaikutelman, että se toimii päähenkilöidensä parhaaksi – toisin kuin iltapäivälehdet. Näin vastuu siirretään haastateltavalle ja lukijalle. Ei olekaan sattumaa, että haastatellessaan viikolla 36 ilmestyneessä Seiskassa Merviä, toimittaja nostaa jutun kärkeen näyttävästi sen, kuinka Mervin vapauduttua tutkintavankeudesta häntä olivat kotiovella vastassa iltapäivälehtien kuvaajat, jotka ”tulivat hänen talonsa pihamaalle”, ”koputtelivat ikkunoihin” ja häiritsivät ”väsynyttä ja likaista” Merviä niin, että tämä oli vähällä soittaa poliisit paikalle. Moraalisen närkästyksen sävyttämä juttu jatkuu: ”Viikonpäivät hurjien tapahtumien jälkeen Mervi on yhä väsynyt, suruissaan ja osin myös peloissaan.” Seiska huolehtii Mervistä ja kuuntelee tätä aidosti välittäen.

Tällaisten puukotusuutisoinnin jälkeisten juttujen motiiveiksi on vaikea löytää mitään muuta kuin kaupallisia syitä. Pasi Kiviojan (2004, 97, 141) tutkimuksen mukaan julkkiset ja yllättävät rikokset synnyttävät myyntipiikkejä. Jutunteko Nykäsestä silloinkin, kun ei ole mitään kerrottavaa, on kannattavaa; onhan Matti Nykänen yksi myyvimmistä julkkiksista. Kun itse tapahtuma on imetty kuiviin, siirrytään jälkijuttuihin.

Tosi-lehti jatkaa tarinaansa siitä huolimatta, että tarinasta ovat sekä pää että häntä kadonneet kauan sitten. Olennaista näyttää olevan, että Nykäset myyvät. Eettiset ohjeet saavat korvapuustin, sillä kaikkeen on lupa.

Journalismi kontillaan

Sosiologi Zygmunt Baumannin (2002, 15) mukaan nykyisen notkean modernin aikakaudella jäljellä ovat vain joustavat ja keveät, yksilöllistetyt ja yksityistetyt projektit, joissa yksilö on vastuussa siitä, mitä hänelle tapahtuu. Julkisuuskkin palvelee yksilön projektia, sillä ”yksilölle julkisuus ei ole juuri muuta kuin jättimäinen valkokangas, jolle yksityiset huolet heijastetaan niin, etteivät ne lakkaa olemasta yksityisiä eivätkä saa uusia kollektiivisia ominaisuuksia suurentuessaan: julkisuus on paikka, missä yksityiset salaisuudet ja henkilökohtaiset asiat tunnustetaan julkisesti.” Julkisuudesta yksilöt palaavat takaisin yksilöllisyyteensä vakuuttuneina siitä, etteivät heidän ratkaisunsa tai tapansa elää poikkeaa muista ja että jokainen saa lopulta oman osansa vastoinkäymisistä. (Mt., 52)

Baumannin mukaan elämme syntipukkien luvattua aikaa, johon kuuluvat niin hairahuneet poliitikot kuin yksityiselämänsä sotkeneet julkikiksetkin. Julkisuus on siten se kohta, jossa yksilö voi hetkeksi vapautua peloistaan. Tämän voi ymmärtää siten, että koska yksilölle on jatkuvasti tolkutettu sitä, että jokainen tekee oman kohtalonsa, jokainen kokee vastoinkäymiset vuorollaan ja jokaisen tehtävä on myöskin vastoinkäymisistä selviytyä, niin silloin julkisuuteen vuodatettu yksityisyys palvelee muitakin tarjoamalla kokemuksia vertailtavaksi. Raadollistaen, Nykänen myy, koska on ressurssi, ja tarjoaa lukijalle otollisen vertailukohdan suhteessa oman identiteetin rakennustyöhön. Joukossa on aina luuseri, jolla menee huonommin.

Tarinalle on muitakin selityksiä, koska yksityinen ja yksilö elävät jatkuvien valintojen keskellä, eikä mikään päätös, voitto eikä tappio ole lopullinen. Kennelläkään ei ole mahdollisuutta kahlata läpi kaikkia mahdollisia valintoja. Siksi tarvitaan esimerkiksi toisten valintoja avuksi omien ongelmien paikantamisessa. (Mt., 82–83) Nykänen tarjoaa esimerkin, jossa elämänsä perinpohjinkin sotkenut näkyy putoavan, jos ei jaloilleen, niin ainakin kontilleen ja jatkavan eteenpäin.

Lehdet voivat koettaa rimpuilla irti eettisestä vastuustaan selittämällä, että he tarjoavat luettavaksi sitä, mitä lukijat haluavat. Oikeastaan Nykäs-farssi vertautuu mainiosti julkisiin sairaskertomuksiin ja traagisiin selviytymiskamppailuihin, jotka yhä useammin täyttävät julkista tilaa ja joille tuntuu olevan jatkuva kesto-tilaus.

Tosi-tv-journalismin ongelma on, että sen luoma tarina leijuu kiinnittymättä mihinkään todelliseen. Yhteiskunnan laki ja moraalit ovat tarinan käyttövoimaa, joka syntyy tarinan törmätessä niiden rajoihin. Kun Matti puukottaa tuttavaansa ja hänet pidätetään, yhtäältä kerrotaan, miten tarina etenee yhteiskunnan

instituutioissa. Toisaalta puukotus on uusi käänne Matti-tarinassa, joka saa pontta lain ja moraalin rikkomisesta. Kuva myyttisestä tuhlaajapojasta vahvistuu. Viihdelehdet ovat rakentaneet Matista satuolennon, joka voi tehdä mitä tahansa. Ryyppyreissuista ja lavakeikoista ei voi jatkuvasti kirjoittaa. Erilaiset käänteet ovat välttämättömiä. Merkityksettömiäkin tapahtumia suurennellaan, ja jos mitään ei tapahdu niin järjestetään. Viihdejournalismo on rähmällään markkinoiden edessä. Koska viihdelehtien jutut edustavat satuja aikuisille -genreä, niiden yhteydessä ei ole oikeastaan syytä puhua journalismista ollenkaan.

**Kirjoittajat ovat journalismikritiikin projektiopinnot -kurssin opiskelijoita
Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksella**

Lähteet

Kivioja, Pasi (2004)

Alaston lööppi Millaiset uutiset myyvät tabloid-lehtiä – ja miksi? Lähitarkastelussa Ilta-Sanomien lööpit, etusivut ja myyntiluvut 2002. Pro gradu -tutkielma Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.

Baumann, Zygmunt (2002)

Notkea moderni. Suomentanut Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.